

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

PECULIARITIES OF COMMUNICATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS WITH DIFFERENT LEVELS OF PSYCHOLOGICAL CULTURE

У статті визначено важливість комунікативного компоненту у структурі психологічної культури майбутніх психологів, його зміст та охарактеризовано основні показники. Проаналізовано поняття комунікативного потенціалу особистості, позитивних стосунків, рефлексії спілкування і взаємодії з іншими людьми, контактності, поведінкової гнучкості, толерантності, конструктивності професійного спілкування. Описано методику діагностики особливостей спілкування, яка дозволяє дослідити комунікативний потенціал особистості у цілому та за наступними показниками: вміння розуміти співрозмовника, вміння сприймати і розуміти себе (рефлексувати), вміння будувати міжособистісні межі, особливості повідомлень у спілкуванні, прояв загальної рефлексії у спілкуванні. Проаналізовано результати емпіричного дослідження, в якому встановлено вираженість показників особливостей спілкування у групах досліджуваних із високим і низьким рівнями психологічної культури та вивчено їх психологічні особливості. Виявлено, що студенти-психологи з високим рівнем психологічної культури мають високий загальний рівень комунікативного потенціалу, розвинені комунікативні властивості, завдяки яким відбувається глибоке та ефективне спілкування і взаємодія з іншими людьми. З'ясовано, що дані особи здатні розуміти співрозмовника, вміють вибудовувати міжособистісні межі, вони конгруентні, відкриті і щирі у спілкуванні, проявляють емпатію, здатність рефлексувати, адекватно ставляться до співрозмовника. У результаті аналізу емпіричних даних встановлено, що майбутні психологи з низьким рівнем психологічної культури володіють недостатнім комунікативним потенціалом для ефективного виконання професійних завдань. Через низький рівень рефлексії у спілкуванні вони нездатні коригувати свої повідомлення з метою адекватного сприйняття співрозмовником, недостатньо комунікабельні, часто проявляють невинуватану конформність, погоджуючись з думкою інших.

Ключові слова: психологічна культура, комунікативний потенціал, контактність,

рефлексія, конгруентність, міжособистісні межі.

The article defines the importance of the communicative component in the structure of psychological culture of future psychologists, its content and main indicators. The concepts of communicative potential of personality, positive relations, reflection of communication and interaction with other people, contactivity, behavioral flexibility, tolerance, constructiveness of professional communication are analyzed. Methodology of diagnostics of communication peculiarities is described, which allows to investigate communicative potential of personality as a whole and according to the following indicators: ability to understand the interlocutor, ability to perceive and understand yourself (to reflect), ability to build interpersonal borders, specifics of messages in communication, manifestation of general reflection in communication. The results of empirical research, in which the expression of indicators of features of communication in the groups of students with high and low levels of psychological culture were established and their psychological characteristics were studied, were analyzed. It was revealed that psychology students with a high level of psychological culture have a high general level of communicative potential, developed communicative properties, due to which there is a deep and effective communication and interaction with other people. It was found out that these persons are able to understand the interlocutor, are able to build interpersonal boundaries, they are congruent, open and sincere in communication, show empathy, reflexivity, adequately relate to the interlocutor. As a result of the analysis of empirical data it was found that future psychologists with a low level of psychological culture have insufficient communicative potential to effectively perform professional tasks. Due to the low level of reflection in communication they are not able to adjust their messages in order to adequately perceive the interlocutor, are not communicative enough, often show unjustified conformity, agreeing with the opinion of others.

Key words: psychological culture, communicative potential, contact, reflection, congruence, interpersonal boundaries.

УДК 159.9-057.875
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.6>

Гусак В.М.

к.психол.н., в.о. доцента б.в.з.
кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Соціально-економічні кризові процеси сьогодення повсякчас сигналізують про необхідність підвищення адаптаційних можливостей особистості та гнучкості її психіки, що особливо актуально для представників професій типу «людина-людина». Високий рівень комунікативного компоненту психологічної культури сприяє підвищенню стійкості до дії психоемоційних стресорів, ефективності діяльності у важких професійних ситуаціях, в які часто доводиться потрапляти майбут-

ньому психологу, збереженню його внутрішніх ресурсів. Вивчення даної проблеми має не лише соціальну та наукову актуальність, а й прикладне значення для якісної підготовки відповідних фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з належністю психології до соціомічних професій, ряд науковців (В. В. Рибалка, О. О. Бодальов, Н. І. Ісаєва, О. І. Мотков, М. М. Обозов, Н. Ю. Певзнер, Г. Є. Улунова, Н. В. Пророк, В. В. Семикін, Н. В. Чепелева) виділяють соціально-

перцептивну, комунікативну складову психологічної культури.

Вагому роль для соціальної взаємодії відіграє психологічна проникливість, спостережливість, в основі якої знаходиться інтерес до особистості клієнта, спроможність розуміти його психіку та внутрішній світ через особливості невербальних зовнішніх проявів, розпізнавати істинні прагнення, провідну мотивацію поведінки, виявляти загрозливі психічні стани, адекватно інтерпретувати його поведінку в конкретних життєвих ситуаціях [5, с. 186–187].

До найчастіше згадуваних показників комунікативного компоненту у структурі психологічної культури, що сприяють продуктивним взаємовідносинам та ефективній соціальній взаємодії у цілому є: контактність, комунікативний потенціал особистості, конструктивність професійного спілкування, позитивні стосунки з іншими, толерантність, рефлексія спілкування і взаємодії з іншими людьми, поведінкова гнучкість [2].

Комунікативний потенціал особистості розглядається як динамічна система її комунікативних властивостей, здібностей, можливостей, що формуються в умовах спільної діяльності, визначає якість і характер спілкування та містить такі складові: вміння розуміти співрозмовника, сприймати і аналізувати себе у спілкуванні (рефлексувати), вибудовувати міжособистісні межі, виявляти конгруентність (здатність використовувати прямі прозори, однозначні повідомлення у спілкуванні, відкритість, щирість, справжність) [3, с. 26–27; 6, с. 45–47].

Позитивні стосунки з іншими людьми (клієнти, колеги, друзі), їх вдосконалення – важливий аспект комунікативного компоненту професійно-психологічної культури, що включає вміння вирішувати конфлікти і досягати взаєморозуміння, узгоджувати свою взаємодію з партнерами по спілкуванню, грамотно вибудовувати стосунки навіть у психологічно травмуючих ситуаціях [4, с. 124].

Контактність (комунікабельність) – здатність до встановлення глибоких, осмислених, розвиваючих, продуктивних і водночас гнучких контактів, взаємостосунків з людьми, ефективної взаємодії на основі взаєморозуміння. Контактність передбачає зацікавлення життєвою філософією партнера, визнання власної цінності і цінності іншого, довіру до себе, людей та світу, діалогічну спрямованість та стратегію спілкування, повагу до міжособистісних кордонів у спілкуванні [9, с. 30].

Поведінкова гнучкість характеризує спонтанність поведінки психолога в різних

професійних ситуаціях, адаптивність, здатність швидко реагувати на зміну потреб клієнта і базується на психологічній спостережливості, вмінні проаналізувати індивідуальні властивості клієнта та складні стосунки у групах, враховуючи психологічну специфіку ситуації [4, с. 30].

Толерантність з соціально-психологічної точки зору проявляється в готовності приймати індивідуальну своєрідність інших людей (такими, які вони є), розуміти їх точку зору і налагоджувати діалогічну взаємодію з ними на основі визнання рівності та поваги. Разом з тим толерантна особистість не є конформною та байдужою, вона має власні цінності та інтереси, за необхідності може їх відстоювати, але водночас поважає цінності та позиції інших [9].

Особливо важлива для майбутнього психолога рефлексія спілкування і взаємовідносин з іншими людьми, адже, крім інтроспекції власної психіки він має аналізувати, як сприймають його партнери зі спілкування, відчувати зворотній зв'язок з людьми, відповідно до ситуації коригувати стратегію спілкування [1, с. 209].

Конструктивність професійного спілкування пов'язана з готовністю йти на компроміси для підтримання важливих зв'язків з оточуючими, легко вступати в контакт і відчувати задоволення від спілкування. Особливого значення при цьому набувають соціальні, комунікативні, інтерактивні та перцептивні якості, що пов'язано зі специфікою психології як фаху: повага до співрозмовника, навички активного слухання, здатність до продуктивного розв'язання ситуацій із психологічним змістом у спілкуванні [8, с. 322]; почуття гумору, іронія та самоіронія; навички розпізнавання маніпулятивних технологій у взаємодії, вміння створювати позитивну психологічну атмосферу у процесі професійного спілкування [4, с. 82].

В емпіричному дослідженні особливостей спілкування та психологічної культури взяли участь студенти спеціальності «Психологія» 1-6 курсів навчання Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського та Херсонського державного університету загальною кількістю 267 осіб. У вибірці дослідження було виокремлено групи респондентів з високим (86 осіб) і низьким (65 осіб) рівнем прояву психологічної культури.

У дослідженні було використано адаптований О. Г. Видрою варіант методики «Психологічна культура особистості»

О. І. Моткова [1, с. 208–214] та методику «Діагностика особливостей спілкування» В. Н. Недашковського [6, с. 45–52]. Даний опитувальник дозволяє дослідити комунікативний потенціал особистості, ефективність процесу спілкування з урахуванням його етапів, включаючи наступні шкали: рефлексія (сприймання і розуміння себе), розуміння співрозмовника, створення міжособистісної диференціації (побудова міжособистісних меж) та конгруентність повідомлень, що спрямовані на співрозмовника [6, с. 50–51].

Згідно з гіпотезою емпіричного дослідження, особливості міжособистісного спілкування та розвиток психологічної культури певним чином впливають один на одного, виявляючи зв'язок між показниками, для встановлення якого був здійснений кореляційний аналіз. Результати наведено в таблиці 1.

Як видно з табл. 1, показник психологічних цінностей (ПЦ) виявив додатний зв'язок на 1% рівні з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), вміння сприймати і розуміти себе (ВСС), особливостей повідомлень у спілкуванні (ОПС). Показник рефлексії (Реф) додатно пов'язаний на 1% рівні з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), вміння сприймати і розуміти себе (ВСС), загальної рефлексії у спілкуванні (РСп) та на 5% рівні – з показником вміння будувати міжособистісні межі

(ВБМ). Показник любові до людей (ЛДЛ) від'ємно пов'язаний на 1% рівні з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), вміння сприймати і розуміти себе (ВСС).

У свою чергу показник культурного, конструктивного, професійного спілкування (КСп) виявив додатний зв'язок на 1% рівні з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), прояву загальної рефлексії у спілкуванні (РСп). Показник гармонійного саморозвитку (ГСр) додатно пов'язаний з показниками: «комунікативний потенціал» (КП) на 5% рівні та «особливості повідомлень у спілкуванні» (ОПС) на 1% рівні. Показник професійно-психологічної спрямованості (ППС) має додатні зв'язки з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), вміння сприймати і розуміти себе (ВСС), особливостей повідомлень у спілкуванні (ОПС), прояву загальної рефлексії у спілкуванні (РСп). Показник конструктивності професійної діяльності, любові до праці, відповідальності (КПД) виявив від'ємний зв'язок на 1% рівні з показниками: «комунікативний потенціал» (КП), «вміння розуміти співрозмовника» (ВРС), «вміння сприймати і розуміти себе» (ВСС), «вміння будувати міжособистісні межі» (ВБМ), «загальної рефлексії у спілкуванні» (РСп).

Показник «самоаналіз, самопізнання» (СА) додатно пов'язаний на 1% рівні

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляції між показниками психологічної культури та особливостей спілкування майбутніх психологів

Показники психол. культури	Показники особливостей спілкування					
	КП	ВРС	ВСС	ВБМ	ОПС	РСп
ПЦ	430**	383**	221**		297**	
ЛДЛ	-184**	-212**	-291**			
Реф	382**	276**	265**	132*	303**	
КСп	231**	167**				267**
ППС	408**	293**	226**		419**	
ГСр	133*				298**	
СА	343**	246**	149*		369**	
КПД	-181**	-153**	-237**	-172**		-188**
ІПр	349**	326**	232**	-107*	201**	-183**
ПСр	-124*		-298**			
Тв	442**	495**	324**	134**	127*	

Примітки. Тут і надалі: 1) коми та нулі опущено; 2) позначка «**» кореляція на 1% рівні; позначка «*» – кореляція на 5% рівні; 2) Умовні скорочення показників особливостей спілкування: КП – комунікативний потенціал (загальний показник), ВРС – вміння розуміти співрозмовника, ВСС – вміння сприймати і розуміти себе (рефлексувати), ВБМ – вміння будувати міжособистісні межі, ОПС – особливості повідомлень у спілкуванні, РСп – прояв загальної рефлексії у спілкуванні

з показниками «комунікативний потенціал» (КП), «вміння розуміти співрозмовника» (ВРС), «особливості повідомлень у спілкуванні» (ОПС) та на 5% рівні – з показником «вміння сприймати і розуміти себе» (ВСС). Показник «психічна саморегуляція» (ПСр) виявив від’ємні зв’язки на 5% рівні з показниками «комунікативний потенціал» (КП) і на 1% рівні з показником «вміння сприймати і розуміти себе» (ВСС). Показник інтелектуальних прагнень (ІПр) має додатні зв’язки на 1% рівні з показниками комунікативного потенціалу (КП), вміння розуміти співрозмовника (ВРС), вміння сприймати і розуміти себе (ВСС), особливостей повідомлень у спілкуванні (ОПС) та від’ємний зв’язок з показниками: «вміння будувати міжособистісні межі» (ВБМ) на 5% рівні та «загальної рефлексії у спілкуванні» (РСп) на 1% рівні. Показник «творчість» (Тв) виявив додатний зв’язок на 1% рівні з показниками «комунікативний потенціал» (КП), «вміння розуміти співрозмовника» (ВРС), «вміння сприймати і розуміти себе» (ВСС), «вміння будувати міжособистісні межі» (ВБМ) та «особливості повідомлень у спілкуванні» (ОПС) на 5% рівні.

Метою вказаного емпіричного дослідження також було встановлення вираженості показників, що, згідно з висунутою гіпотезою, впливають на прояв психологічної культури майбутніх психологів: особливості спілкування у групах досліджуваних із високим і низьким рівнями психологічної культури.

Процедуру обробки даних здійснено завдяки пакету програмного забезпечення SPSS 21.0 for Windows. При перевірці за t-критерієм Стьюдента підтверджено статистичну достовірність відмінностей, що наведено у таблиці 2.

Як показано в таблиці 2, статистична достовірність значущості відмінностей

відповідних показників підтверджена при перевірці за t-критерієм Стьюдента. Представлені дані свідчать про те, що студенти-психологи з високим рівнем психологічної культури мають тенденцію до збільшення за показниками КП (комунікативний потенціал) ($t=-4,58, p<0,01$), ВРС (вміння розуміти співрозмовника) ($t=4,64, p<0,01$), ВСС (вміння сприймати і розуміти себе) ($t=3,27, p<0,01$), ВБМ (вміння будувати міжособистісні межі) ($t=1,93, p<0,05$), ОПС (особливості повідомлень у спілкуванні) ($t=2,33, p<0,01$), РСп (прояв загальної рефлексії у спілкуванні) ($t=6,58, p<0,01$).

На рисунку надано результати діагностики показників особливостей спілкування в групах студентів з низьким і високим рівнем психологічної культури.

Як видно з рисунку, особи групи високого рівня психологічної культури демонструють високий загальний рівень комунікативного потенціалу, що характеризує розвинуті комунікативні властивості, завдяки яким відбувається ефективне, глибоке та повноцінне спілкування і взаємодія з партнерами, легке входження в групу, спільноту людей (КП=19). Дані особи здатні розуміти співрозмовника (ВРС=18), сприймати і розуміти себе (ВСС=17). Вони вміють диференціювати свої і чужі думки, почуття і бажання, тобто вміють вибудовувати міжособистісні межі, що можна розглядати як прояв особистісної зрілості (ВБМ=19). Їх думки, почуття, повідомлення є конгруентними, вони відкриті і щирі у спілкуванні (ОПС=11). Загалом студенти з цієї групи демонструють здатність рефлексувати в момент спілкування, проявляють емпатію, адекватно ставляться до співрозмовника.

Осіб групи з низьким рівнем психологічної культури можна характеризувати

Таблиця 2

Статистично достовірні відмінності вираженості показників особливостей спілкування студентів-психологів з високим та низьким рівнями психологічної культури

Особливості спілкування	Показники	Високий рівень ПК		Низький рівень ПК		t-критерій
		М	σ	М	σ	
	КП	18,81	2,92	13,00	2,44	-4,58**
	ВРС	17,44	2,60	12,00	2,52	4,64**
	ВСС	16,63	2,15	13,67	1,50	3,27**
	ВБМ	18,63	3,13	15,83	3,31	1,93*
	ОПС	11,06	3,29	7,83	2,31	2,33**
	РСп	17,88	1,49	13,63	1,22	6,58**

Примітки. Умовні скорочення: М – середнє арифметичне значення показника, стандартне відхилення, t – значення t-критерія Стьюдента; позначка «*» – статистично достовірні відмінності на рівні $p \leq 0,05$; «**» – статистично достовірні відмінності на рівні $p \leq 0,01$. Умовні скорочення показників особливостей спілкування продубльовано з табл. 1.

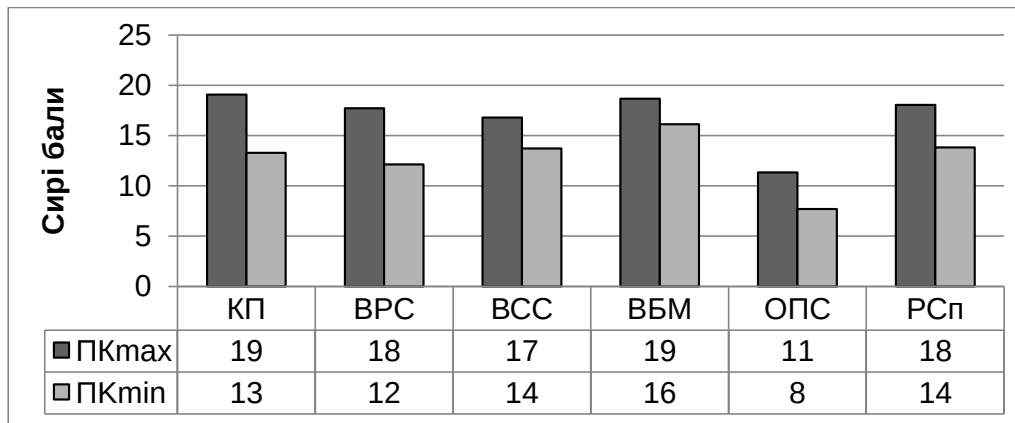

Рис. Гістограма показників особливостей спілкування в групах з низьким і високим рівнем психологічної культури

Примітки. Умовні скорочення показників особливостей спілкування продубльовано з табл. 1.

як недостатньо комунікативних, вони не завжди розуміють співрозмовника, його думки та почуття (ВРС=12). Демонструють нерозуміння своїх психічних станів, логіки прийняття рішень та мотивів своєї поведінки, що не дає можливості людині коригувати свої повідомлення з метою їх поліпшення (ВСС=14). Через нездатність ясного розуміння власних думок, почуттів, бажань і відчуттів, усвідомлення відмінностей зі співрозмовником за певною особистісною позицією у спілкуванні, за висловлюванням думок, представники даної групи виявляють конформність, погоджуються з думкою інших (ОПС=8). Загалом можна сказати, що дані особи мають низький рівень здатності рефлексії у спілкуванні (РСп=14).

Висновки з проведеного дослідження.

Як бачимо, отримані результати свідчать про те, що показники особливостей спілкування майбутніх психологів виявили значущі кореляційні зв'язки з показниками їх психологічної культури, що підтверджує взаємовплив складових вказаних феноменів.

Проведений за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows аналіз даних дозволив виявити співвідношення між рівнем психологічної культури та особливостей спілкування у студентів-психологів. На основі проведення порівняльного аналізу результатів тестування груп респондентів із високим і низьким рівнями психологічної культури за допомогою перевірки за t-критерієм Стюдента була підтверджена статистичну достовірність відмінностей за вказаними показниками та охарактеризовано їх властивості.

Встановлено, що студентам з високим рівнем психологічної культури притаманні

розвинені комунікативні властивості, завдяки яким відбувається глибоке та ефективне спілкування і взаємодія з іншими людьми, високий загальний рівень комунікативного потенціалу. Дані особи конгруентні, емпатичні, щирі і відкриті у спілкуванні, здатні рефлексувати, розуміти співрозмовника, вміють вибудовувати міжособистісні межі, адекватно ставляться до співрозмовника. Натомість студенти з низьким рівнем психологічної культури володіють недостатнім комунікативним потенціалом та рефлексії для ефективного виконання професійних завдань, не здатні коригувати свої повідомлення з метою адекватного сприйняття співрозмовником.

Перспективи подальших наукових пошуків уданому напрямі полягає в апробації ефективних методів розвитку комунікативного потенціалу у структурі психологічної культури студентів-психологів у ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Видра О. Г. Психологічна культура майбутніх вчителів трудового навчання: дослідження та розвиток. *Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб.* / ред. В. В. Рибалки. Київ : ІПППО АПН України, 2005. С. 206–221.
2. Гусак В. М. Формування професійно-психологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: дис. ... к-та психол. наук : 19.00.07 / Чорноморський національний університет ім. П. Могили. Миколаїв, 2020. 264 с.
3. Зими́на Н. А. Психологическая диагностика коммуникативного потенциала личности: методические рекомендации для студентов. Нижний Новгород : ННГАСУ, 2015. 42 с.
4. Особливості формування психологічної культури працівників освіти в інформаційному суспільстві : монографія / ред. Н.В. Пророк. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 200 с.

5. Пророк Н.В. Психологічна культура і професійно важливі якості. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми*: матеріали всеукр. конф. з міжнар. участю (м. Київ, 31 трав. 2018 р.). Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. С. 184–188.

6. Психодиагностические технологии выявления потенциала инновационности и одаренности молодежи: учеб. пособие / В. Е. Клочко, О. М. Краснорядцева и др. ; Томск : Издательский Дом Томского государственного университета, 2013. 172 с.

7. Саннікова О. П. Конгруентність як інтегральна властивість особистості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 2. С. 36–41.

8. Тарасова Т. Б. Психологічна культура особистості як актуальний виклик сьогодення. *Світогляд – Філософія – Релігія: Зб. наук. пр.* Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». 2013. Вип. 4. С. 315–324.

9. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 2. С. 26–35.